

स्वामी रामानंद तीर्थ
मराठवाडा विद्यापीठ,
विष्णुपूरी, नांदेड (म.रा.)
४३१ ६०६

दूरशिक्षण केंद्र

एम.ए. (दूरशिक्षण) प्रथमवर्ष

विषय : राज्यशास्त्र

अभ्यासक्रम

शै.वर्ष २०१६—१७

एम.ए. (दूरशिक्षण) प्रथमवर्ष

विषय : राज्यशास्त्र

अभ्यासक्रम

उद्दिष्टे

दूरस्थ विद्यार्थ्यांना —

- १) राजकीय सिध्दांताची ओळख करून देणे.
- २) भारतीय संवैधानिक मुल्य आणि शासन संस्थांचा परिचय करून देणे.
- ३) आंतरराष्ट्रीय संबंध, राजकारण आणि संस्थांचे आकलन करून देणे.
- ४) भारतीय व पाश्चिमात्य राजकीय विचारांची प्रस्तुतता विशद करणे.
- ५) निवडक राजकीय विचार प्रणालीची ओळख करून देणे.
- ६) भारतीय परराष्ट्रीय धोरणाचे वैचारिक अधिष्ठान स्पष्ट करणे.
- ७) जागतीक समस्या अभ्यासणे.

एम.ए. (दूरशिक्षण) प्रथमवर्ष

राज्यशास्त्र अभ्यासक्रम

पेपरस्वरूप

पेपर क्र. ०१ राजकीय सिध्दांत आणि विश्लेषण

पेपर क्र. ०२ भारतीय शासन आणि राजकारण

पेपर क्र. ०३ आंतरराष्ट्रीय संबंध

पेपर क्र. ०४ भारतीय राजकीय विचारवंत

.....

एम. ए. प्रथमवर्ष राज्यशास्त्र अभ्यासक्रम

पेपर क्र. ०१ राजकीय सिध्दांत आणि विश्लेषण

१.१ राजकीय सिध्दांत

१.१.१ राजकीय सिध्दांत

- राजकीय सिध्दांताचा अर्थ
- राजकीय सिध्दांताचा विकास

१.१.२ राजकीय सिध्दांताचे स्वरूप

- तत्वज्ञानात्मक स्वरूप
- वर्तनवादी स्वरूप
- अमेरिकन अभ्यास पध्दतीचा परिणाम

१.१.३ राजकीय सिध्दांताची व्याप्ती

- विचारप्रणालीचा अभ्यास
- राजकीय व्यवस्थेचा अभ्यास
- राजकीय साहित्याचा अभ्यास
- मानवी वर्तनाचा अभ्यास

१.१.४ राजकीय सिध्दांताचे महत्व

- शास्त्रशुध्द नियम निर्दोष ठरविण्यासाठी
- श्रध्दांच्या उगमस्थानांच्या अभ्यासासाठी
- व्यावहारिक पातळीवर समस्या सोडविण्यासाठी
- धोरण ठरविण्यास सहाय्य

१.२ लोकशाही

१.२.१ प्रास्ताविक

- अर्थ, विकास
- लोकशाहीची तत्वे
- लोकशाही : बहुआयामी संकल्पना

१.२.२ लोकशाही संकल्पना

- लोकशाहीची वैशिष्ट्ये

१.२.३ लोकशाहीचे स्पष्टीकरण

- लोकशाहीचे प्रकार
- लोकशाहीचे गुण—दोष
- लोकशाहीच्या यशस्वी प्रस्थापनेसाठी शर्ती

१.२.४ लोकशाहीचे सिद्धांत

- अभिजनवादी सिद्धांत
- मार्क्सवादी सिद्धांत

१.३ स्वातंत्र्य व समता

१.३.१ स्वातंत्र्य

- स्वातंत्र्य : अर्थ व व्याख्या
- स्वातंत्र्याचे प्रकार : नकारात्मक व सकारात्मक स्वातंत्र्य
- नकारात्मक व सकारात्मक स्वातंत्र्याची संकल्पना

१.३.२ समता

- समता : अर्थ व व्याख्या
- समतेचे प्रकार
- स्वातंत्र्य व समता सहसंबंध

१.४ न्याय

१.४.१ प्रास्ताविक

- न्याय संकल्पना
- न्याय शब्दाची उत्पत्ती
- न्याय: अर्थ

१.४.२ न्यायाची उगमस्थाने

- निसर्ग
- धर्म
- आर्थिक व्यवस्था
- नीती

१.४.३ न्यायाचे प्रकार

- सामाजिक न्याय
- आर्थिक न्याय
- राजकीय न्याय
- कायदेशीर न्याय

१.४.४ जॉन रॉल्सचा न्यायविषयक सिध्दांत

- वितरणात्मक सिध्दांत
- रॉल्सच्या सिध्दांताची मूलतत्वे

- रॉल्सच्या न्याय सिध्दांताचे मूल्यमापन

१.५ सार्वभौमत्व

१.५.१ प्रास्तावीक

१.५.२ सार्वभौमत्व

- सार्वभौमत्व : अर्थ

१.५.३ सार्वभौम सत्तेची लक्षणे

- सर्वश्रेष्ठता
- सर्वव्यापकता
- अविभाज्यता

१.५.४ सार्वभौम सत्तेचे प्रकार

- नामधारी सार्वभौमत्व
- वास्तविक सार्वभौमत्व
- अंतर्गत सार्वभौमत्व
- बाह्य सार्वभौमत्व

१.५.५ ऑस्टीनचा सार्वभौम सत्तेचा सिध्दांत

- सिध्दांताचा अर्थ व स्वरूप
- सिध्दांतावरील आक्षेप

१.५.६ सार्वभौम सत्तेचा अनेकसत्तावादी सिध्दांत

- अर्थ व स्वरूप
- गुण व दोष

१.६ सत्ता व अधिसत्ता

१.६.१ प्रास्ताविक

- सत्ता : अर्थ व व्याख्या
- सत्तेची साधने/स्रोत
- सत्तेचे प्रकार

१.६.२ अधिसत्ता

- प्रास्ताविक
- अधिसत्ता : अर्थ व व्याख्या
- अधिसत्ता : स्वरूप व महत्व
- अधिसत्तेची वैशिष्ट्ये व प्रकार

१.७ विकास व कल्याणकारी राज्य

१.७.१ विकास : संकल्पनेचे विश्लेषण

- विकास : अर्थ व स्वरूप
- राजकीय विकास : अर्थ, स्वरूप व महत्व
- सामाजिक विकास : अर्थ, स्वरूप व महत्व
- आर्थिक विकास : अर्थ, स्वरूप व महत्व

१.७.२ कल्याणकारी राज्याच्या व्याख्या

१.७.३ कल्याणकारी राज्याची उद्दिष्ट्ये

- मुलभूत गरजांची पूर्ती

- उत्पन्न व वितरणाची न्याय्य व्यवस्था
- सामाजिक न्यायाशी बांधीलकी
- राष्ट्रीय विकास
- दुर्बल घटक विकास

१.७.४ कल्याणकारी राज्याची वैशिष्ट्ये

- लोकशाही शासन
- लिखित राज्यघटना
- राज्यघटनेत मार्गदर्शक तत्वांचा अंतर्भाव
- कायद्याचे अधिराज्य
- नियोजनबद्ध विकास
- दुर्बल व वंचितांना संरक्षण
- युद्ध विरोध आणि शांततेचा पुरस्कार

१.७.५ कल्याणकारी राज्याचे स्वरूप

- लोककल्याणकारी स्वरूप
- उदारमतवादी स्वरूप
- समन्वयक स्वरूप
- सामाजिक न्यायाचे स्वरूप
- लोकशाही समाजवादी स्वरूप

१.७.६ कल्याणकारी राज्याची कार्ये

- अनिवार्य कार्ये :
 - राज्याचे संरक्षण
 - राज्यात शांतता व सुव्यवस्थेची प्रस्थापना
 - नैसर्गिक आपत्तीपासून संरक्षण

● ऐच्छिक कार्य :

- शिक्षण
- आरोग्य
- व्यायामशाळा, उद्याने व खेळाची मैदाने
- मादक पदार्थांवर निर्बंध
- शेती आणि उद्योगांचा विकास
- दळणवळण व व्यापाराच्या सोयी
- समाजसुधारणा
- कला, संगीत व मनोरंजन
- विकेंद्रीकरण
- निराधारांचा आधार
- रोजगार हमी
- कुशल नोकरवर्ग व प्रभावी प्रशासक

१.७.७ कल्याणकारी राज्याचे मूल्यमापन

● गुण :

- सर्वसामान्यांचा विकास
- लोकशाहीस पूरक
- उत्पादन वाढीस प्रेरणा
- आर्थिक नियोजन
- रोजगाराची पूर्तता
- सुरक्षितता व सामाजिक न्याय

● दोष

- व्यक्तीस्वातंत्र्यावर बंधने
- भांडवलशाहीची जोपासना
- अकार्यक्षमता

- कल्याणकारी राज्याची ध्येय आणि उद्दिष्टे पूर्तीत असफलता
- नोकरशाहीचे वर्चस्व
- चलन फुगवटा व महागाई
- सामाजिक अस्वास्थ्याला कारणीभूत.

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

१) जौहरी	()	समकालीन राजनीतिक सिध्दांत
२) ज्ञानसिंह संधू (संपादक)	()	राजनीती सिध्दांत, हिंदी माध्यम
कार्यान्वय निर्देशालय, दिल्ली
विश्वविद्यालय, दिल्ली
३) डॉ.जैन, डॉ.फाडिया	()	आधुनिक राजनीतिक सिध्दांत
४) प्रा. तिजारे, प्रा.घाग्रेकर	()	आधुनिक राजनीतिक विश्लेषण
५) प्रा.ज.रा. शिंदे	()	राजकीय संकल्पना सिध्दांत आणि संस्था
६) राजेंद्र झेरा व
सुहास पळशीकर	()	राज्यशास्त्रकोश
७) डॉ.भा.ल.भोळे	()	राजकीय सिध्दांत आणि विश्लेषण
८) डॉ. शैलेंद्र देवळाणकर	()	राज्यशास्त्रातील मुलभूत संकल्पना
९) प्रा. सुधाकर कुलकर्णी	()	राजकीय सिध्दांत, अरूणा प्रकाशन,
लातूर
१०) डॉ.प्रकाश पवार	()	समकालीन राज्यशास्त्र

- ११) डॉ. अजय गव्हाणे (२०१४) संसदीय लोकशाहीची आयुधे, क्रिएटिव्ह पब्लिकेशन, नांदेड.
- १२) डॉ.श्रीराम ऐरणकर () राजकीय सिध्दांत, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
- १३) बोरालकर कृ.दी. () राजकीय सिध्दांत,.....
आधुनिक राजकीय विश्लेषण,
- १४) डॉ.एन.बी. आघाव () राज्यशास्त्रीय संकल्पना
डॉ. मुंढे एस.ई.
- १५) डॉ. चोपडे किसन () राजकीय सिध्दांताची मुलतत्वे
- १६) डॉ. गाबा ओ.पी. (२०११) राजनीतीशास्त्र परीचय, के सागर प्रकाशन, पुणे
- १७) रेगे मे.पू. (२००५) स्वातंत्र्य, समता आणि न्याय, मौज प्रकाशन गृह, मुंबई.

पेपर क्र. ०२ भारतीय शासन व राजकारण

२.१ भारतीय राज्यघटना (पार्श्वभूमी, उगमस्थाने, उद्देश)

२.१.१ प्रास्ताविक/ पार्श्वभूमी

- विषय स्पष्टीकरण

२.१.२ ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

- मोर्लेमिन्टो सुधारणा आणि भारतीय परिषद अधिनियम १९०९
- मॉन्टेग्यु चेम्सफर्ड व भारत अधिनियम १९१९
- १९१९ च्या अधिनियमातील वैशिष्ट्ये
- १९१९ च्या अधिनियमातील त्रुटी
- १९३५ चा भारत अधिनियम कायदा
- १९३५ च्या अधिनियमाची वैशिष्ट्ये
- १९४६ ची इंग्लंडच्या सम्राटाची घोषणा
- कॉबिनेट मिशन योजना
- १९४७ चा भारतीय स्वातंत्र्याचा कायदा

२.१.३ भारतीय राज्यघटनेची उगमस्थाने

- १९३५ भारत अधिनियम कायदा
- ब्रिटनची राज्यघटना (संसदीय शासन पध्दती)
- आयर्लंडची राज्यघटना (मार्गदर्शक तत्वे)
- अमेरिकेची राज्यघटना (लिखित राज्यघटना)
- कॅनडाची राज्यघटना (भारतीय संघराज्य)

२.१.४ भारतीय राज्यघटनेची उद्देश पत्रिका/ सरनामा व त्याचे स्वरूप

- सार्वभौमत्व, समाजवाद, धर्मनिरपेक्ष, लोकशाही, गणराज्य

२.१.५ भारतीय राज्यव्यवस्थेचे उद्देश

- न्याय, स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, व्यक्तीप्रतिष्ठा
- राष्ट्राचे ऐक्य व अखंडत्व
- सरनाम्याचे महत्व
- सरनामा राज्यघटनेचा भाग आहे/ नाही

२.१.६ भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये

- लिखित व विस्तृत राज्यघटना
- ताठर व लवचिक राज्यघटना
- जनतेचे सार्वभौमत्व
- संसदीय लोकशाही
- संघराज्यीय स्वरूप
- सार्वत्रिक प्रौढ मताधिकार
- स्वतंत्र न्यायव्यवस्था
- मुलभूत अधिकाराचा समावेश
- राज्यधोरणाची मार्गदर्शक तत्वे
- एकेरी नागरीकत्व
- स्वतंत्र संस्था/मंडळे
- आणित्वाणीविषयक तरतूदी
- विविध स्रोतांचा स्विकार
- त्रिस्तरीय शासन
- अनुसूचित जाती, जमातीसाठी विशेष तरतूद

२.२ मूलभूत हक्क व कर्तव्य

२.२.१ मूलभूत हक्क

- प्रास्ताविक
- मूलभूत हक्क : अर्थ व व्याख्या
- मूलभूत हक्क : महत्व
- मूलभूत हक्काची वैशिष्ट्ये
- मूलभूत हक्काचे मूल्यमापन
- हक्काबाबतची जागरूकता/ जाणीव

२.२.२ मूलभूत कर्तव्य

- प्रास्ताविक
- मूलभूत कर्तव्य: अर्थ
- मूलभूत कर्तव्यांची वैशिष्ट्ये
- मूलभूत कर्तव्याचे महत्व
- मूलभूत कर्तव्य : मूल्यमापन
- हक्क व कर्तव्य : परस्पर संबंध

२.३ राज्यधोरणाची मार्गदर्शक तत्त्वे

२.३.१ प्रास्ताविक

- अर्थ, स्वरूप व महत्व

२.३.२ मार्गदर्शक तत्त्वांचे वर्गीकरण (प्रकार)

- सामाजिक मार्गदर्शक तत्वे
- राजकीय मार्गदर्शक तत्वे
- आर्थिक मार्गदर्शक तत्वे
- आंतरराष्ट्रीय मार्गदर्शक तत्वे

२.३.३ मार्गदर्शक तत्वांचे मूल्यमापन

- मार्गदर्शक तत्वांचे यश (अंमलबजावणी झाली)
- मार्गदर्शक तत्वांचे अपयश (अंमलबजावणी झाली नाही)
- प्रभावी अंमलबजावणीसाठी उपाययोजना

२.४ भारतीय विधिव्यवस्था

२.४.१ पार्श्वभूमी

- कायदेमंडळ: अर्थ, महत्व, स्वरूप

२.४.२ राज्यसभा

- राज्यसभा : रचना, स्वरूप, पदाधिकारी
- राज्यसभा : अधिकार व कार्ये
- राज्यसभा : मूल्यमापन, स्थान व भूमिका

२.४.३ लोकसभा

- लोकसभा : रचना
- लोकसभा : लोकसभाध्यक्ष नियुक्ती व अधिकार
- लोकसभा : अधिकार व कार्ये

२.४.४ विधिनिर्मिती प्रक्रिया

- विधेयकाचे प्रकार
- विधीनिर्मितीची प्रक्रिया
- दुसरे सभागृह
- राष्ट्रपती स्वीकृती
- संसदेचे सार्वभौमत्व

२.४.५ समिती पध्दती

- महाभियोग

२.५ भारतीय न्यायव्यवस्था

२.५.१ पार्श्वभूमी

- न्याय व्यवस्था: संरचना

२.५.२ सर्वोच्च न्यायालय

- प्रास्ताविक
- रचना, सरन्यायाधिकाची नेमणूक / वेतन / बडतर्फी
- सर्वोच्च न्यायालय : अधिकार
- सर्वोच्च न्यायालय : कार्य

२.५.३ उच्च न्यायालय

- प्रास्ताविक
- रचना, न्यायाधिकाची नेमणूक / वेतन / बडतर्फी

- उच्च न्यायालय अधिकार
- उच्च न्यायालय कार्य

२.५.४ जिल्हा व सत्र न्यायालय

- रचना, स्वरूप, कार्यक्षेत्र
- जिल्हा सत्र न्यायाधिकाची नियुक्ती
- जिल्हा सत्र न्यायालय: अधिकार व कार्य

२.५.५ न्यायालयीन पुनर्विलोकन

२.५.६ न्यायालयीन सक्रियता

२.६ प्रमुख केंद्रीय आयोग

२.६.१ मानवी हक्क आयोग

२.६.२ अल्पसंख्यांक आयोग

२.६.३ निती आयोग

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) डॉ. भा.ल. भोळे () भारतीय गणराज्याचे शासन आणि राजकारण,
- २) डॉ. चि.ग.घांग्रेकर () भारतीय राज्यव्यवस्था,
.....
- ३) प्रा. सुधाकर जोशी () भारतीय शासन आणि राजकारण,
.....
- ४) डॉ. सुनिल शिंदे व () भारतीय शासन आणि राजकारण,
डॉ. जयराम ढवळे
.....
- ५) डॉ. भा.ल. भोळे () भारतीय राज्यव्यवस्था
.....
- ६) डॉ. राम मुठाक () भारतीय राजकीय व्यवस्था,
.....
- ७) सुधाकर कुलकर्णी () भारतीय शासन व राजकारण,
.....
- ८) डॉ.व्ही.एल. पदारे () भारतीय राजकारण व शासन,
विद्या राउत
.....
- ९) डॉ. पृथ्वीराज जैन () भारतीय शासन एवं राजनीती,
डॉ.बी.एल. फडिया
.....
- १०) त्यागी व रस्तोगी () राजनितीक व्यवस्था,

-
- ११) डॉ. के.सी.क्षीरसागर () भारतीय राजकीय व्यवस्था,.....
-
- १२) डॉ.व्ही.एन. इंगोले व () भारतीय शासन आणि राजकारण,
डॉ. व्ही.एल.एरंडे
- १३) प्रा.बी.वाय. कुलकर्णी () भारतीय शासन आणि राजकारण,.....
-
- १४) डॉ. आर.डी. साबळे () भारतीय शासन आणि राजकारण,
-

पेपर क्र.०३ आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि राजकारण

३.१ आंतरराष्ट्रीय संबंध

३.१.१ आंतरराष्ट्रीय संबंध

- अर्थ व स्वरूप
- आंतरराष्ट्रीय संबंधाची व्याप्ती
- आंतरराष्ट्रीय संबंधाचे महत्व

३.२ आंतरराष्ट्रीय संघटना

३.२.१ सार्क संघटना

- सार्क संघटनेची निर्मिती/स्थापना
- सार्क संघटनेची रचना व उद्देश
- सार्क संघटनेत भारताची भूमिका
- सार्क संघटनेचे मूल्यमापन

३.२.२ आशियन संघटना

- आशियन संघटनेची निर्मिती/स्थापना
- आशियान संघटनेची रचना व उद्देश
- आशियान संघटनेत भारताची भूमिका
- आशियान संघटनेचे मूल्यमापन

३.२.३ ओपेक संघटना

- ओपेक संघटनेची निर्मिती/स्थापना

- ओपेक संघटनेचा रचना व उद्देश
- ओपेक संघटनेची भूमिका व कार्ये
- ओपेक संघटनेचे मूल्यमापन

३.२.४ ब्रिक्स संघटना

- ब्रिक्स संघटनेचा स्थापना
- ब्रिक्स संघटनेची रचना व उद्देश
- ब्रिक्स संघटनेत भारताची भूमिका

३.३ उत्तर—दक्षिण संघर्ष

- उत्तर — दक्षिण संघर्षाची कारणे
- उत्तर — दक्षिण सहयोग
- दक्षिण — दक्षिण सहयोग
- UNO ची भूमिका

३.४ आंतरराष्ट्रीय संबंधाच्या अभ्यासाचे दृष्टीकोन

- आदर्शवादी दृष्टीकोन
- वास्तववादी दृष्टीकोन
- वर्तनवादी दृष्टीकोन

३.५ समकालीन समस्या

३.५.१ स्त्रीवाद

- स्त्रीवादाची उत्पत्ती
- स्त्रीवादासंबंधी भूमिका
- स्त्रीवादासमोरील आव्हाने
- स्त्रीवादाचे मूल्यमापन

३.५.२ पर्यावरणवाद

- जागतिक पर्यावरण समस्या
- आंतरराष्ट्रीय संबंधात पर्यावरणवाद
- पर्यावरण संकटासंबंधी भारताची प्रतिक्रिया
- पर्यावरणवादाचे मूल्यमापन

३.५.३ दहशतवाद

- दहशतवादाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
- दहशतवादाची कारणे
- भारत आणि दहशतवाद
- आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाचा प्रतिकार

३.५.४ वंशवाद

- वंशवादाची पार्श्वभूमी
- आंतरराष्ट्रीय संबंधातील वंशवादाची कारणे
- भारताची वंशवादासंबंधी भूमिका
- वंशवादाचे मूल्यमापन

३.६ राष्ट्रीय सत्ता

३.६.१ राष्ट्रीय सत्ता

- प्रस्तावना
- राष्ट्रीय सत्ता: अर्थ, व्याख्या, वैशिष्ट्ये
- राष्ट्रीय सत्तेचे घटक
- राष्ट्रीय सत्तेचे कार्य व प्रकार
- राष्ट्रसत्तेच्या मर्यादा

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) बोराळकर कृ.दी. () आंतरराष्ट्रीय संबंध,
.....
- २) सुधाकर कुलकर्णी () आंतरराष्ट्रीय संबंधाचे सिध्दांत आणि
राजकारण,
- ३) सुनिल दाते () आंतरराष्ट्रीय संबंध,
-
- ४) डॉ. सुनिल शिंदे () आंतरराष्ट्रीय संबंध,
-
- ५) शैलेद्र देवळाणकर () आंतरराष्ट्रीय संबंध,
-
- संयुक्त राष्ट्रे,
- ६) रायपूरकर वसंत (१९९४) आंतरराष्ट्रीय संबंध, मंगेश प्रकाशन,
नागपूर
- ७) कोंडेकर () आंतरराष्ट्रीय संबंध, डायमंड पब्लिकेशन,
पुणे
- ८) भुषण जोरगुलवार () आंतरराष्ट्रीय संबंध,
-
- ९) डॉ.बी.वाय.कुलकर्णी () आंतरराष्ट्रीय संबंध सिध्दांत ,
-

पेपर क्र.०४ भारतीय राजकीय विचारवंत

४.१ कौटील्य

४.१.१ कौटील्य : जीवनपरिचय

- प्रस्तावना
- परिचय
- ग्रंथलेखन, विचाराचे मुलस्रोत
- प्रभाव

४.१.२ सप्तांग सिध्दांत

- पार्श्वभूमी
- सप्तांग सिध्दांत घटक
- राजा, अमात्य, मित्र
- मूल्यमापन

४.१.३ राजाची कर्तव्ये

- प्रस्तावना
- राजाची विविध कर्तव्ये
- मूल्यमापन

४.१.४ मंडल सिध्दांत

- पार्श्वभूमी
- राज्याचे इतर देशांशी संबंध
- गुप्तहेर व्यवस्था

४.२ महात्मा ज्योतिराव फुले

४.२.१ महात्मा फुले: जीवन व परिचय

- वैचारीक जडणघडणीवरील प्रभाव
- ग्रंथरचना

४.२.२ महात्मा फुले यांचे राजकीय विचार

- राजकीय सत्ता आणि बहुजन समाज
- लोकशाही आणि स्वातंत्र्यासंबंधीचे विचार
- अभिव्यक्ती स्वातंत्र्या (वृत्तपत्र स्वातंत्र्य) विषयीचे विचार

४.२.३ महात्मा फुलेंचे इतर विचार व कार्य

- धार्मिक विचार
- सामाजिक विचार
- आर्थिक विचार
- शिक्षणविषयक विचार

४.२.४ स्त्रियांच्या स्वातंत्र्याविषयीचे विचार

- स्त्री शिक्षणसंदर्भातील विचार
- सामाजिक, धार्मिक जीवनात स्त्रियांचे स्थान
- शेतकरी व शुद्रातिशुद्र समाजाच्या विकासाविषयीचे विचार व कार्य

४.३ लोकमान्य टिळक

४.३.१ प्रस्तावना

- अल्पपरिचय
- धार्मिक अधिष्ठान
- जहालवादाचा उदय

४.३.२ ब्रिटीश राजसत्तेसंबंधी टिळकांचे विचार

- लोकमान्य टिळक— प्रारंभीची भूमिका
- भारतीयांची राजकीय अधोगती
- भारतीयांचे नैतिक अधःपतन
- भारतीयांची आर्थिक अधोगती
- सर्वांगीण शोषण

४.३.३ लोकमान्य टिळकांचा राजकीय कार्यक्रम

- राजकारणाविषयी भूमिका
- लोकमान्य टिळकांची चतुःसुत्री : स्वदेशी, बहिष्कार, राष्ट्रीय शिक्षण व स्वराज्य

४.३.४ लोकमान्य टिळक राष्ट्रवादासंबंधी विचार

- राष्ट्रवादासाठी धार्मिक आधार
- समन्वयी विचार
- उत्सवाचे आयोजन
- राष्ट्रवाद — समिक्षण व महत्व

४.४ महात्मा गांधी

४.४.१ प्रास्ताविक व जीवनपरिचय

- प्रभाव व ग्रंथसंपदा
- भारतीय स्वातंत्र्य लढयाच्या संदर्भात

४.४.२ म.गांधी यांचे धर्म व राजकारण यासंबंधी विचार

४.४.३ म. गांधीची अहिंसेची संकल्पना

- अहिंसा : मानवमुक्तीचे साधन
- अहिंसा आणि संरक्षण

४.४.४ म. गांधींची स्वराज्याची रूपरेषा

- सकारात्मक संकल्पना
- व्यक्तीस्वातंत्र्य व समाजवाद
- शहरी विरुद्ध ग्रामीण सभ्यता
- साध्य व साधन सुचिता

४.४.५ महात्मा गांधीचे सत्याग्रहासंबंधी विचार

- सत्याग्रह : कृतीचा सर्वात प्रभावी मार्ग
- सत्याग्रह, असहकार, कायदेभंग

४.४.६ म. गांधीचे राज्यविषयक विचार किंवा दृष्टिकोन

४.४.७ म. गांधीची विश्वस्तासंबंधी संकल्पना

४.५ डॉ. भिमराव रामजी आंबेडकर

४.५.१ प्रास्ताविक

- जीवन परिचय
- प्रभाव व लेखन कार्य

४.५.२ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राजकीय विचार

- राष्ट्र, राष्ट्रीय एकात्मता आणि राष्ट्रवाद
- राज्यसंस्था आणि शासनसंस्था
- लोकशाही संसदीय प्रणाली : भारतीय परिस्थितीत लोकशाहीची प्रस्तुतता
- कायद्याची अधिसत्ता

४.५.३ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक विचार

- स्त्री शिक्षण आणि स्त्री स्वातंत्र्यविषयक विचार
- जातीव्यवस्थेच्या उच्चाटनासंबंधी विचार
- धर्मविषयक चिंतन, धर्मांतर: बौद्ध धम्म स्विकारण्यामागील भूमिका
- समाजपरिवर्तन व समाज क्रांतीविषयक विचार

४.५.४ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार

- राज्य समाजवाद: वैशिष्ट्ये, स्वरूप
- साम्यवाद: टीका

४.६ मानवेन्द्रनाथ रॉय

- ४.६.१ प्रास्ताविक
- ४.६.२ जीवन परिचय व ग्रंथसंपदा
- ४.६.३ मानवेन्द्रनाथ रॉयचा नव—मानवतावाद
- ४.६.४ मानवेन्द्रनाथ रॉयचा राष्ट्रवाद व आंतरराष्ट्रवाद
- ४.६.५ मानवेन्द्रनाथ रॉय यांचे राज्य व लोकशाही संबंधी विचार
- ४.६.६ मानवेन्द्रनाथ रॉय यांच्या विचारांचे परिक्षण

४.७ जयप्रकाश नारायण

४.७.१ जयप्रकाश नारायण

- परिचय व प्रास्ताविक
- लोकशाही समाजवाद
- संपूर्ण क्रांती

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) भुषण नेरगुलवार () भारतीय राजकीय विचारवंत,
.....
- २) भा.ल.भोळे (२००३) भारतीय राजकीय विचारवंत,
पिंपळापुरे आणि कंपनी, नागपूर
आधुनिक भारताचा राज्यविचार,
.....
- ३) बोरालकर कृ.दि. () भारतीय राजकीय विचारवंत,
.....
- ४) शर्मा ऊर्मिला () भारतीय राजनैतिक चिंतन,
.....
- ५) डॉ. आर.डी.साबळे () भारतीय राजकीय विचार,
.....
- ६) डॉ. ज.रा.शिंदे () भारतीय राजकीय विचारवंत,
डॉ. रेखा परळीकर
.....
- ७) प्रा. दिगंबर बिरादार () पाश्चिमात्य व भारतीय राजकीय विचारवंत
.....
- ८) डॉ.बी.वाय. कुलकर्णी () भारतीय राजकीय विचारवंत,
.....
- ९) म.रा.सा.व.सं.मंडळ, मुंबई () भारतीय राजकीय विचारवंत,

-
- १०) डॉ. दि.का. गर्दे () आधुनिक भारतातील राज्यविचार,
.....
- ११) डॉ. गोविंद तळवलकर () नौरोजी ते नेहरू,
.....
- १२) प्रा.र.घ.वराडकर () भारतीय राजकीय विचारवंत,
.....
- १३) जहागिरदार व शास्त्री () निवडक राज्यशास्त्रज्ञांचा परिचय,
.....
- १४) शृंगारपुरे अरविंद () प्रमुख राजकीय विचार,
.....
- १५) य.दि. फडके () महात्मा फुले समग्र वाङ्मय,
.....
- १६) डोळे ना.य. (२००९) राजकीय विचारवंतांचा इतिहास,
कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन, पुणे
- १७) प्रधान ग.प्र., (२००७) निवडक साधन खंड ३ लोकशाही समाजवाद,
जाधव रा.ग. (संपादक) साधना प्रकाशन, पुणे
खंड ४ चळवळी व आंदोलने, साधना
प्रकाशन, पुणे